

## על ההיבטים התכנוניים והבלתי חוקיים של תכנית "דרך היין" המכשירה את הקמתן של 30 "התיישבויות בודדים"

מאת: הנא חמדאן<sup>1</sup>

### התיישבויות בודדים כהמשך למדיניות של שליטה וייחוד המרחב

מאז הקמת מדינת ישראל, אימצו מוסדותיה השונים את האידיאולוגיה הרואה בהתיישבות היהודית ברחבי המדינה מטרה נשגבת לצורך השליטה הגיאופוליטית. מוסדות הקרקע והתכנון פעלו נמרצות להבטחת שימוש בלעדי מקסימאלי בקרקע עבור האוכלוסייה היהודית וזאת על ידי הקמת יישובים יהודים חדשים. בעשירון האחרון פיתחו צורה חדשה של התיישבות, "התיישבויות בודדים", המיישמת עקרונות ייחוד המרחב, פיזור האוכלוסייה היהודית והדרת האוכלוסייה הערבית מהמרחב הגיאוגרפי, לתוך מרחב מוגבל ומצומצם.

התיישבויות בודדים הן נקודות המאכלסות בדרך כלל על ידי משפחה אחת אשר לרשותה מועמדים מאות ואף אלפי דונמים. חלק מהקרקע משמש למגורי המשפחה, חלקו לחקלאות ו/או לתיירות והחלק הארי של התיישבויות אלו מועבר למשפחות לשם "שמירה" על הקרקע מפני שימושם של אזרחי המדינה הערבים. הרעיון של "התיישבויות בודדים" עלה בשנת 1997 על ידי מנהל היחידה לשטחים פתוחים (הסיירת הירוקה) דאז. הרעיון היה חלופה אחת ממספר חלופות אשר הציע מנהל היחידה לשר התשתיות דאז, אריאל שרון ולשר החקלאות דאז, רפאל איתן, וזאת כאמצעי "לשמירת קרקעות המדינה" על ידי "תפיסת חזקה ממשית על מנת למנוע השתלטות של גורמים זרים". שני השרים החליטו לאמץ החלטה זו ללא בחינת חוקיותה או אפילו בחינת החלופות האחרות אשר הוצעו. בדו"ח השנתי של מבקר המדינה (ב50) משנת 2000 נזכר:

בדיון בין שר התשתיות הלאומיות דאז, אריאל שרון (להלן – שר התשתיות דאז), לשר החקלאות דאז, קבעו השרים (להלן – דיון השרים), כי יש לעודד ולקדם את התיישבות היחידים, וכי **המטרה העיקרית של התיישבות זו היא לשמור על קרקעות המדינה**<sup>2</sup>. (ההדגשה לא במקור)

מטרה זו של שליטה על המרחב רואה בנוכחותם של אזרחי המדינה הערבים כ"בעיה" שיש לפתור אותה בכל דרך אפשרית, וכ"איום", שיש לסכלו אף אם הדבר מנוגד לחוקי התכנון והבנייה. מטרה זו מובהרת מהאמור לעיל וגם מתוך דבריהם של חלק מהמתישבים ובעלי תפקידים, אשר צוטטו בכתבה בעיתון הארץ מיום 4.3.1998.<sup>3</sup>

"...למרות שבג"ץ מפריע, אני אומר שאין ברירה אחרת, שצריך לחזור לשיטות של פעם ולהתיישב איפה שרק אפשר בלי לעשות חשבון. בעזרות השיטות האלה בנינו מדינה, לא חיכינו לאישור מאף אחד"

...

מאחורי המאמץ ליישב את המדבר עומדת מדיניות ממשלתית מוצהרת לייחד את המרחבים ... התוצאה היא צמצום מרחב המחיה של הבדווים

<sup>1</sup> מתכנתת ערים בעדאלה

<sup>2</sup> דו"ח מבקר המדינה 50 עמ' 602

<sup>3</sup> דניאל בן סימון, "בוקי וגולי בארץ הבדואים", עיתון הארץ, 4.3.1998

שמתגוררים באזורי הללו ... 'זו מלחמה מוצהרת וגלויה על האדמה'  
הכריז בכיר במשרד החקלאות ... 'אם אנחנו לא נהיה כאן' הוסיף,  
'הבדווים יהיו כאן'. (ההדגשה לא במקור)

על דברים אלה חזר מנכ"ל משרד ראש הממשלה דאז, אביגדור ליברמן, בראיון לעיתון הארץ<sup>4</sup>,  
מיום 2.9.1997, כדלקמן:

... מנכ"ל משרד ראש הממשלה, אביגדור ליברמן, אמר אתמול: **"מדובר  
בשוד קרקעות המדינה**. 2.8 מליון דונם של אדמות מדינה בנגב, בגליל  
באזור קו התפר ובשטחי C תפוסים באורח בלתי חוקי ... על פי המלצות  
ועדת המנכ"לים תוקם ועדת השרים לענייני התיישבות ... לשרים תוצג  
תוכנית לעידוד התיישבות יחידים באזורים הבעייתיים, במטרה להגן על  
האדמות."

...  
"בניגוד לתוכניות העבר כגון 'תוכנית הכוכבים', שבהן דובר על יישובים  
קהילתיים או עירוניים, בהם תושבים רבים יחסית מתגוררים בשטח קטן  
יחסית ... כאן מדובר על יחידים, שיגנו על שטחים נרחבים. זה הכי  
אפקטיבי..." (הסביר ליברמן). (ההדגשה שלנו)

אחרי קביעת מדיניות זו על ידי השרים, החלו רשויות המדינה בהקמת עשרות "התיישבויות  
בודדים" ללא מכרזים, ללא קריטריונים ברורים לחלוקה, ללא היתרי בנייה ו/או אישורים כדין,  
וללא בדיקת צורכי ומדיניות הפיתוח. התיישבויות אלו הוקמו תוך עקיפת חוקי התכנון והבנייה  
ובניגוד למדיניות ולעקרונות אשר נקבעו בתוכניות מתאר ארציות הקובעות עקרונות של: תכנון  
בר קיימא, וריכוז תוך כדי חיזוק ופיתוח היישובים הקיימים. אי התאמה זו בין מדיניות  
"התיישבויות בודדים" לבין עקרונות התכנון, עולה מהמסמך שהוגש למועצה הארצית מטעם  
צוות תמ"א 35 ביום 20.7.99, ובו נכתב:

צוות תמ"א 35 רואה סכנה רבה במדיניות של התיישבות בודדים כאמצעי  
לפיזור אוכלוסייה ו"תפיסת קרקע" שאינם מבוקרים תכנונית.

...  
יש להדגיש שהימנעות מהקמתם של יישובים חדשים כמדיניות תכנון  
מעוגנות בעקרונות הבסיסיים של תמ"א 35; זאת כדי לכוון את המאמץ  
אל פיתוחם וחיזוקם של היישובים הקיימים תוך מניעת פיזור מאמץ  
ומשאבים.

על אף זאת, וכתוצאה של מדיניות התיישבות זו, נכון לפברואר 2003 היו קיימות באזור הנגב כ-  
59 "התיישבויות בודדים", המשתרעות על יותר מ- 81 אלף דונם, ובצפון כ- 37 המשתרעות על כ-  
56 אלף דונם<sup>5</sup>.

<sup>4</sup> דגר להב, "תוכנית ממשלתית להפסקת "שוד אדמות המדינה", עיתון הארץ, 2.9.1997.  
<sup>5</sup> דו"ח "התיישבות יחידים מחוז צפון ומחוז דרום", הוגש למשרד ראש הממשלה בפברואר 2003.

### **תוכנית "דרך היין"**

תוכנית מתאר מחוזיות – מחוז הדרום מס' 14/4 (שינוי מס' 24), דרך היין ברמת הנגב (הופקדה בדצמבר 2004) (להלן: "תוכנית דרך היין") הוכנה בעקבות החלטתה של ועדת השרים לעניין פיתוח הנגב והגליל מיום 6.11.2002 (החלטה מס' 2699 סעיף ג'), שקבעה שעל מינהל מקרקעי ישראל להגיש לוועדת השרים לפיתוח הנגב והגליל, תוך 60 יום, תוכנית ל"התיישבות בודדים" בנגב ובגליל. מטרת תוכנית "דרך היין" כפי שצוינו בהוראות התוכנית, הן כדלקמן:

- א. יעוד שטחים לפתוח אזור מרחב דרך היין ברמת הנגב לשימושים תיירותיים, חקלאיים ונופיים וקביעת הוראות לשימורם ופיתוחם של שטחים אלה.
- ב. קביעת התכליות והשימושים המותרים באזור מרחב דרך היין ברמת הנגב להקמת עד 30 חוות חקלאיות-תיירותיות.

תוכנית "דרך היין" מכשירה רטרואקטיבית חלק מההתיישבות הבודדים ועוד מאפשרת הקמת יישובים חדשים, שה"כ 30 התיישבויות בודדים. ועוד, התוכנית מבטיחה ושומרת על האינטרס המרחבי של הקבוצה הדומיננטית ומתעלמת מהצרכים החברתיים והמרחביים של הבדווים בנגב, ואינה מתחשבת במצבם הקשה של הבדווים בנגב, במיוחד תושבי הכפרים הבלתי מוכרים. היום מתגוררים בנגב כ- 140,000 ערבים בדווים, כמחציתם מתגוררים בכ- 40 כפרים בלתי מוכרים, שחלקם קיימים לפני קום המדינה, וחלקם הוקמו בעקבות צווים מטעם המושל הצבאי, בשנות החמישים, אשר העבירו את תושביהם מכפריהם המקוריים, מלפני 1948, לכפריהם הנוכחיים. תושבי היישובים הבלתי מוכרים המוגדרים על ידי הממשלה כ"פולשים לקרקע מדינה" חיים היום ללא תשתית ושירותים ותחת חרב צווי ההריסה ומדיניות הפינוי והדיכוי של הממשלה, שהולכת ומתגברת בשנים האחרונות.

### **עדאלה: תוכנית דרך היין שמה לה לתכלית ולמטרה למנוע שימוש אזורי המדינה הערבית**

#### **בשטחים ניכרים באזור הנגב, תוך כדי הבטחת שימוש יהודי בלעדי באותם שטחי**

ארגון עדאלה הגיש ביום 24.2.2005, באמצעות עו"ד סוהאד בשארה ומתכננת הערים והאזורים הנא חמדאן, למועצה הארצית לתכנון ובניה, התנגדות לתוכנית "דרך היין". ההתנגדות הוגשה בשם הארגון והמועצה האזורית לכפרים הבלתי מוכרים בנגב. בהתנגדות נטען, שאומנם לתוכנית ניתנה צביון תיירותי, אך ייעודה האמיתי והעיקרי הינו "שמירה על קרקע המדינה" מפני שימושם של "גורמים זרים", היינו אזרחי המדינה הערבים. מטרה זו מובהרת היטב מהדברים שהוזכרו לעיל ומשתקפת מהחלטתה ועדת השרים לעניין פיתוח הנגב והגליל, מיום 6.11.2002 אשר דנה באמצעים "לשמירה על קרקע המדינה" בנגב ובגליל מפני כל שימוש של אזרחי המדינה הערבים בקרקעות המדינה, ובה, בין היתר, הוחלט:

- א. התיישבות יחידים היא אמצעי למימוש מדיניות הממשלה לפיתוח הנגב והגליל ולשמירה על קרקעות המדינה בנגב ובגליל.

ב. שרי הממשלה הנוגעים בדבר יביאו למימוש מדיניות זו באמצעות נציגיהם במוסדות התכנון.

במקום למצוא פתרון הולם ומתאים לצורכיהם של הכפרים הבלתי מוכרים, מוסדות התכנון והקרקע, באמצעות תוכנית "דרך היין", מבטיחים שימוש יהודי בלעדי על שטחים רחבים של קרקע, ובמקביל הם מפלים ומדירים את האוכלוסייה הערבית. לכן, תוכנית זו, נטען בהתנגדות, נוגדת את עקרונות המינהל התקין והמשפט החוקתי, היות והיא מחלקת משאבי קרקע נרחבים, אשר נחשבים למשאב החיוני ביותר להתפתחות האוכלוסייה בכל התחומים, מבלי להישען על קריטריונים שוויוניים המאפשרים נגישות לכלל האוכלוסייה ותוך כדי חלוקה בלתי צודקת של משאב חשוב זה, או ליתר דיוק על מנת לחסום כל אפשרות של חלוקה צודקת של משאבי הקרקע באזור. כל זה, כמובן, ימנע את פיתוחה והתפתחותה החברתית, הכלכלית והמרחבית של האוכלוסייה הערבית הבדווית באזור, ויחסום כל פתרון אפשרי של הכפרים הבלתי מוכרים בנגב.